

ДОСЛІДЖЕННЯ В.В. СОКОЛЬСЬКИМ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ КИЇВСЬКОЇ РУСІ X СТ.

Бандурка Олександр Маркович - доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України

Греченко Володимир Анатолійович - доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету №6 (права та масових комунікацій) Харківського університету внутрішніх справ (Україна)

УДК 340. 123(092) "9"

ORCID:<http://orcid.org/0000-0002-6046-0178>

Studiile din istoria Ucrainei și istoria dreptului devin din ce în ce mai relevante în sensul că acestea sunt subiectul unor discuții nu numai științifice, ci și politice. Într-o mare măsură, acest lucru se aplică și istoriei Rusiei Kievene. Una din problemele importante ale istoriei acestei epoci este chestiunea esenței tratatelor bizantine rusești din secolul al X-lea. Această problemă a fost discutată destul de activ în secolul al XIX-lea, iar unul dintre participanții la acest proces a fost un istoric al dreptului, prin urmare - profesor la Universitatea din Odesa, V.V. Sokolsky. Până în prezent, nu există nici o publicație în care s-ar discuta întrebările despre potențialul științific în domeniul științei istorice și juridice a profesorului V.V. Sokolsky. Există doar referințe biografice despre el și o scurtă descriere a activității sale științifice în dicționarele enciclopedice și cărțile de referință. Prin urmare, se simte necesitatea în cercetarea patrimoniului științific al V.V. Sokolsky, în primul rând, punctele sale de vedere asupra aspectelor juridice ale tratatelor ruso-bizantine din secolul al X-lea. În acest sens, cel mai mare interes îl reprezintă lucrarea sa (sau, mai degrabă, textul prelegerii) din 1870 «Despre tratatele rușilor cu grecii», în care V.V. Sokolsky analizează în detaliu aspectele principale ale tratatelor ruso-bizantine, făcând distincție între elementele dreptului internațional, de stat, criminal, procedural și civil. Cele mai multe dintre concluziile sale au reflectat tendințele progresiste în dezvoltarea istoriei dreptului în imperiul de atunci al Rusiei, cercetătorul și-a apărut opiniile într-o polemică cu mulți alți oameni de știință cunoscuți apoi în acest domeniu, a făcut-o cu îndrăzneală și demonstrativ, deși la momentul pregătirii acestei lucrări el a revendicat doar poziția de profesor asistent privat. Toate acestea sugerează că această evoluție nu și-a pierdut semnificația principală până în prezent.

Cuvinte cheie: istoria dreptului, VV Sokolsky, Rusia Kieveană, tratatele ruso-bizantine din secolul al X-lea, Adevărul Rus.

Research in the field of the history of Ukraine and the history of law is becoming increasingly urgent due to the fact that it is the subject not only of scientific, but also of political discussions. To a great extent it concerns the history of the Kievan Russia. An important issue of the history of law nowadays is the problem of the essence of Byzantine-Russian treaties of the X-th century. This problem was rather actively discussed in the XIX-th century, and one of the participants of that process was a historian of law, and later a professor of Odessa University, V.V. Sokolskii. Until now there has been not a single publication devoted to the scientific contribution by professor V.V. Sokolskii in the sphere of historical and legal science. There is only some biographical information and a very concise description of his scientific activities in encyclopedias and reference books. That is why our task is to investigate the scientific heritage of V.V. Sokolskii, first of all his views regarding the legal aspects of the Russian-Byzantine treaties of the X-th century. In this sense his paper (precisely, the text of lectures) dated 1870

"On treaties between Russians and Greeks" presents the greatest interest. In that work V.V. Sokolskii thoroughly analyzes the main aspects of the Russian-Byzantine treaties differentiating their elements of international, state, criminal, procedural, and civil law. Most of his conclusions reflected the advanced tendencies in developing the history of law in the Russian empire of that time. The researcher defended his views in polemics with many outstanding scholars in that field, he did it with confidence and good reason, though when preparing that work he aspired only to get a position of a privat-docent. All that testifies to the fact that his paper has basically not lost its importance up to the present day.

Key words: history of law, V.V. Sokolskii, Kievan Russia, Russian-Byzantine treaties of the X-th century, "Russkaya Pravda" (code of laws).

Исследования в области истории Украины и истории права становятся все более актуальными в связи с тем, что они являются предметом не только научных, но и политических дискуссий. В значительной степени это касается и истории Киевской Руси. Одним из важных вопросов истории права этой эпохи является вопрос о сущности византийско-русских договоров X в. Эта проблема дискутировалась достаточно активно еще в XIX в., и одним из участников этого процесса был историк права, в будущем - профессор Одесского университета В.В. Сокольский. На сегодняшний день нет ни одной публикации, в которой бы раскрывались вопросы о научном потенциале в сфере историко-правовой науки профессора В.В. Сокольского. Есть только биографические справки о нем и очень краткая характеристика научной деятельности в энциклопедических словарях и справочниках. Поэтому свою задачу мы видим в исследовании научного наследия В.В. Сокольского, в первую очередь, его взглядов по правовым аспектам русско-византийских договоров X века. В этом смысле наибольший интерес представляет его работа (точнее текст лекции) 1870 года «О договорах русских с греками», в которой В.В. Сокольский всесторонне анализирует основные аспекты русско-византийских договоров, различая в них элементы международного, государственного, уголовного, процессуального и гражданского права. Большинство его умозаключений отражали передовые тенденции в развитии истории права в тогдашней Российской империи, свои взгляды исследователь отстаивал в полемике со многими другими известными тогда учеными в этой области, делал это довольно смело и доказательно, хотя в момент подготовки этой работы претендовал лишь на должность приват-доцента. Все это говорит о том, что данная его разработка не потеряла в основных своих чертах своего значения и по сей день.

Ключевые слова: история права, В.В. Сокольский, Киевская Русь, русско-византийские договоры X века, Русская Правда.

Вступ. У зв'язку з відзначенням 100-річчя Української революції 1917-1921 р.р. привертає до себе увагу дослідження історії права, яке діяло і розвивалося на нинішніх українських землях від давнини до сучасності.

Яскравою сторінкою української тисячолітньої традиції державотворення була Київська Русь, яка мала широкі міждержавні зв'язки і їх розвинуте правове забезпечення. Прикладом правового врегулювання міждержавних відносин древньої Київської держави – Русі можуть бути русько-византийські договори, дослідженням яких займався В.В. Сокольський. Українська юридична наука має своїм підґрунтям науковий доробок багатьох учених, які працюють на теренах нинішньої

України в XVIII-XX століттях, одним із яких був Володимир Вікторович Сокольський.

Автори даної статті аналізують творчий доробок історики права XIX- початку XX століття В.В. Соколовського стосовно деяких аспектів права Київської Русі. Основна увага приділяється його науковим поглядам щодо русько-византийських договорів X століття, висловленим у публікації «О договорах русских с греками», виданій у Київському університеті 1870 р.

Постановка проблеми. Дослідження у галузі історії України та історії права стають все більше актуальними у зв'язку з тим, що вони є предметом не лише наукових, але й політичних дискусій. Значною мірою це стосується й історії Київської Русі. Одним із важливих питань

історії права цієї доби є питання про сутність візантійсько-руських договорів X ст. Ця проблема дискутувалася досить активно ще у XIX ст. і одним з учасників цього процесу був історик права, в майбутньому – професор Одеського університету В.В. Сокольський.

Стан наукової розробки проблеми. Авторам не вдалося знайти жодної публікації, в якій би детально розкривалися питання про науковий доробок у сфері історико-правової науки професора В.В. Сокольського. Є лише біографічні довідки про нього та дуже стисла характеристика наукової діяльності в енциклопедичних словниках та довідниках [1, 2, 3]. Тому своє завдання ми вбачаємо в дослідженні наукової спадщини В.В. Сокольського, у першу чергу, його поглядів щодо деяких питань права Київської Русі.

Виклад основного матеріалу. Сокольський Володимир Вікторович народився 28 червня 1848 р. у Псковській губернії. Закінчив Дерптський університет, відомий своєю школою істориків права [4]. Магістерську дисертацію захистив в Університеті Св. Володимира у 1869 р. Після цього викладав історію права та державне право у цьому ж університеті та Демидовському юридичному ліцеї в м. Ярославлі. В останньому закладі він пропрацював 18 років (1874 – 1892 рр.) і читав курс загальної історії права. З 1892 р. по 1908 р. обіймав посаду ординарного професора кафедри римського і державного права та кафедри історії руського права юридичного факультету Новоросійського (Одеського) університету. У ці роки брав активну участь у діяльності Одеського юридичного товариства [1, с.152]. Був прибічником позитивістської парадигми досліджень, намагався встановити закони та механізми функціонування правових норм. Для реалізації цих завдань широко і досить вдало використовував порівняльний метод. До позитивних рис наукової діяльності вченого слід віднести намагання реконструювати не лише історію юридичних відносин, але й ті економічні умови, які викликали ці відносини. Ярославський період його наукової діяльності характеризується концентрацією на історії стародавнього звичаєвого права (кельти та германці, організація сім'ї); одеський — на історії візантій-

ського та грузинського права, історії церкви. До його здобутків слід віднести аналіз значного комплексу історико-правових пам'яток [2]. Найголовнішим успіхом Сокольського як викладача юрфаку, на думку дослідника О. Музичка, було консультування М.І. Тіктіна про вплив візантійського права на руське [5, с.146], за яку останній отримав золоту медаль, і його робота була надрукована [6]. Точна дата смерті В.В. Сокольського невідома – О.В. Прієшкіна пише, що після 1908 р. даних про нього немає [1, с.152]. В інших джерелах називаються 1919 [2] і 1921 роки [3].

Для нашого дослідження найбільший інтерес має його робота (точніше текст лекції) 1870 р. «О договорах русских с греками» [7].

У цій роботі вчений розглядає кілька історико-правових аспектів. Своє дослідження В.В. Сокольський починає з визнання достовірності договорів X ст. між візантійцями та русичами. Справа в тому, що у XIX ст. історики права в Росії розділилися на дві групи з цього питання. А.Шлецер заперечував достовірність цих договорів через неточності в датах, заявляючи, що вони є пізнішою вставкою, занесеною в початковий руський літопис її переписувачем, що жив чи не в XV ст. [8]. До такого висновку Шлецер приходить на тій підставі, що літописні повідомлення здаються йому неправдоподібними, зміст договорів суперечить духові часу і умовам побуту слов'ян, візантійські джерела про них мовчать, і літопис, оповідаючи про договори з греками, «бреше і бавиться. У договорі Святослава видно щось схоже на грамоту, але і це тільки роздертий клапот» [8, с. 751-759]. Така оцінка А. Л. Шлецера, що викликала взагалі сумнів у достовірності початкового руського літопису, була підтримана М.Т. Каченовским, який оголосив договори з греками літературною підделкою, вигадкою приватної особи, складеною за зразком візантійських і ганзейських трактатів [9, с. 274-294]. Але більшість учених мала іншу думку. Наприклад, М.П. Погодін після детального аналізу договорів робить висновок: «Договори підтверджують ще більше достовірність літопису, і ними по справедливості може пишатися руська історія» [10, с. 118-119].

В.В. Сокольский погоджується з тими, хто визнає достовірними ці договори, і підкреслює, що вони – важлива історична пам'ятка, за якою можна судити про стан права в стародавній період нашої історії. Вчений робить короткий огляд робіт своїх попередників з цієї проблематики, зокрема, високо оцінює роботи Й. Еверса, але зазначає, що в його тлумаченнях є певні неточності, що пояснюється тим, що йому довелося створювати неіснуючу тоді науку історії права. Також відзначає заслуги у розробці цього питання М.П. Погодіна, К.О.Неволоїна, І.І. Срезневського, М.О. Лавровського, С.В. Пахмана, М.Д.Іванішева [7, с.2].

Й. Еверс вважав договір 907 р. попередньою угодою до договору 911 р. [11, с. 135-136]. Але його докази спростував С.В. Пахман [12], який довів, що це окремий договір [13, с.22].

В.В. Сокольский підтримує цю точку зору і підкреслює, що всі обставини говорять на користь Пахмана [7, с.3]. Так вважали й інші відомі вчені – представники історії права. Як пише М. Ф. Владимирський-Буданов, цей договір дійшов до нас повністю з усією основною договірною структурою: з початковою формулою («копія іншої грамоти»), завершальною клятвою («скріпили його клятвою») і позначенням дати («місяця вересня 2, індікта ⁸ 15, у рік від створення світу 6420») [14, с.9].

На думку С. В. Юшкова, цей договір (як і договори 907, 945, 971, 1043 рр.) є пам'яткою міцних економічних, політичних і культурних зв'язків давньоруської держави з Візантією, завдяки подібним юридичним документам можливо встановити рівень правосвідомості і правової думки в IX – X ст. [15, с.85]. Не піддається сумніву достовірність цих договорів і в сучасній українській історичній літературі [16, с.434].

В.В. Сокольский відзначає, що форма договорів нагадує форму подібних дипломатичних актів, які укладалися з іншими державами і взагалі форму грецьких (візантійських) державних грамот. Договори князя Олега починаються перерахунком осіб, які їх уклали, потім на початку та в кінці як вступ та висновки висловлюються запевнення у вічності миру, а в середині знаходиться сама постанова договору, записана зі слів тих, що його уклада-

ли. Прикінцевий текст містить свідчення про порядок укладення договору та його ратифікацію. Договори укладені, з одного боку, від імені імператора, з іншого – князя Олега від роду Руського, тобто великого князя та князів, підвладних йому. Порядок укладення договору складався з 1) попередньої умови щодо предмету договору; 2) формального укладення, написання та підписання договору послами; 3) підтвердження (ратифікації) договору, яке здійснювалося з боку греків власноручним підписом імператора та присягою їх, з боку русичів – шляхом прийняття договірної грамоти князем і підтвердженням її присягою князя та найзначніших його підданих. У другому договорі русичі клянуться іменем язика свого, тобто язичницькою клятвою [7, с.6]. Серед осіб, що укладали договори, виділяються послы та гості (купці), причому перші користувалися більшою повагою [7, с.7]. Вчений висловлює припущення, що гості були представниками міст і групи людей, яким доручалося бути присутніми при укладанні договорів, як таким, що розуміються в торгових справах. Вчений зауважує, що тодішнє міжнародне право у військовий час мало відбиток первісної грубості звичаїв [7, с.8]. Послы та купці, які приїжджали до Костянтинополя, повинні були довести, що вони прибули з миром. Це посвідчувалося печатками або грамотами від великого князя Київського. Якщо ж таких посвідчень не було, то ці люди негайно заарештовувалися до повідомлення про це князя. Тих, хто не давав себе схопити, могли безкарно вбити. Такі ж умови були в договорах і з іншими країнами, наприклад, з болгарами 715 р. [17, с.202 – 203]. Разом з тим візантійці застосовували і запобіжні заходи. Так, русичі повинні були чекати в передмісті Костянтинополя, поки прийде місцевий чиновник та перепише їх [7, с.9]. У договорах містилися й інші статті, що стосувалися міжнародного права, зокрема щодо викупу та видачі полонених за певну винагороду. За договорами Олега, вона дорівнювала ринковій ціні раба. У договорі князя Ігоря 944 р. вона різнилася залежно від статі та віку полоненого [7, с.11].

Вчений відзначає важливість відміни берегового права, у чому виявився, як він вважає, сприятливий вплив цивілізованої Візантії

на своїх сусідів. «Руські переможці не тільки відмовляються від того, що належить їм, за їх розумінням міжнародних відносин права грабувати беззахисних, потерпілих від бурі морехідців, але й приймають на себе важливе і досить важке зобов'язання охороняти їх під час подорожі, що продовжується» [7, с.12].

В.В. Сокольський вважає, що в договорі Ігоря міститься важливе положення міжнародного права щодо наступальних та оборонних союзів. Візантії зобов'язуються допомагати русичам у їх війнах у Корсунській (Херсонесській –Авт.) області, а князь київський відповідно захищати Корсунь від набігів чорних болгар.⁸ Інше важливе положення – щодо взаємної видачі злочинців [7, с.12].

Автор розмірковує про державний лад тодішньої Русі, але відзначає, що все будується на припущеннях. У договорі 911 р. князь Олег називається главою роду руського і князів, що сидять у містах. Доповідач припускає, що це були дружинники Рюрика, між якими він розділив волості і які мали прав більше, ніж просто намісники. Крім того, частина областей Русі ще не була підкорена, платила лише данину і управлялася власними князями. Те, що вони разом з Ігорем домовляються з візантіянами, зауважує Сокольський, говорить про їх певну самостійність [7, с.13]. Щодо станів давньоруського суспільства, то в договорі Олега згадуються великі бояри, якими могли бути знатні дружинники, і В.В. Сокольський вважає, що слово «боярин» походить від слова «большой» [7, с.14]. Щодо походження цього терміна висловлюються різні думки. Одні дослідники виводять його від старослов'янського «бой» (воїн) або «болій» (великий), інші — від тюркського «бояр» (вельможа, багатий муж), ще інші — від староісландського *boaerter* (знатна людина). Є точка зору, що це термін дунайсько-булгарського походження [18, с.8]. Зокрема, у своїй статті Енциклопедії історії України М.Ф. Котляр вказує, що цей термін має тюркське походження [19, с.362]. Як нам здається, у даному випадку думка В.В. Сокольського має право на існування. Крім бояр, у тексті договору згадуються також гості та інше вільне населення, об'єднане терміном «люди». Невільний стан, як констатує вчений, розподі-

лявся на військовополонених та власне рабів – челядь [7, с.15]. Слід відзначити, що в сучасній науковій літературі цей термін розуміється так само [20, с.292].

На Русі існувала груба система формальних доказів. Якщо були у наявності певні умови, які вимагав закон, то злочин вважався здійсненим. Візантії не могли задовольнитися такою системою доказів, тому у спірних випадках позивач повинен підтвердити свою скаргу присягою. Лише тоді все, що він говорив, вважалось правдою [7, с.16].

Цивільне право в договорах – це переважно спадкове право, яке стосувалося, на думку В.В. Сокольського, таких положень: 1) візантії відмовляються від усіх спадкових прав русичів, що у них служать, на яких вони могли дивитися як на своїх тимчасових підданих, і не лише дозволяють вивозити це майно закордон, але й не застерігають собі ніякої частини, що було звичним у ті часи і що у Західній Європі не було аж до поточного для автора (XIX) ст. 2) Правило переваги спадкування за заповітом перед спадкуванням за законом існувало вже тоді. 3) У випадку, коли заповіту не знаходили, то відкривалося спадкування за законом і спочатку його мали отримувати свої, а потім т.зв. «малі ближачи». Під «своїми» розумілися, очевидно, діти та усі низхідні за римським правом або ті родичі, що жили разом, нероздільно, «одним домом». Значить, – робить висновок вчений, – стосовно «своїх» спадку могло і не бути, оскільки все, чим володів один член родини, належало й усій сім'ї [7, с.17].

К.О. Неволін порядок спадкування в цей час пов'язує з порядком (чергою) месників за Руською Правдою [21, с.294-295]. На це Сокольський відповідає так: 1) що вказана ст.1 Руської Правди зовсім не визначає порядок месників. «Хто мстив першим, хто другим – до цього державі було байдуже» – зазначає вчений; 2) що ніяк не можна визначити, коли почали діяти положення Просторової Правди про спадок, так як вони належали до звичаєвого права, і що на них слід звертати більшу увагу, ніж на Устав Св. Володимира. Таким чином, вірогідність гіпотези Неволіна нічим не доводиться, вважає В.В. Сокольський [7, с.18].

У договорах є ще положення, що стосується цивільного права, а саме отримання майна дружиною після розривання шлюбу. Це видно з положення договору, що коли вбивця втече, то його майно забирають його родичі, але це не обмежує право його дружини на свою частку майна. Й. Еверс думав, що це робиться під впливом візантійців, які бажали попередити події таким чином, щоб родичі вбитого не забрали частину майна (посагу) дружини для задоволення претензій потерпілого, що могло трапитися у русичів [11, с.143]. Як вважав В.В. Сокольський, помилка Еверса тут полягає в його твердженні, що жінка на Русі вважалась особою, яка не має майнових прав, тоді як з Руської Правди відомо, що майно жінки зовсім не зливалося з майном чоловіка [7, с.18].

Основа кримінального права договорів, як вважає вчений, – чисто національна, руська. Об'єктивний погляд на злочин слугує наріжним каменем цієї системи на протилежність греко-римській – суб'єктивній. Злочин розглядається як шкода, нанесена окремій особі, а не як порушення вищого закону справедливості та непокірність державним приписам верховної державної влади. Вплив греко-римського права виявився лише в частковостях, на поняттях про окремі злочини, не змінюючи загальних засад слов'яно-руського розуміння злочину та покарання [7, с.19]. В.Й. Ключевський притримувався близької думки, зауважуючи, що таким чином «виникали змішані норми, комбіновані з двох прав. У них іноді важко розрізнити складові елементи, римсько-візантійський і руський, причому руський подвійний, варязький і слов'янський» [22, с.169].

В.В. Сокольський висловлює припущення, що деякі положення Ігорових договорів відмінюють положення Олегових договорів, зокрема, ті, що мають своє коріння в греко-римському праві та замінені новими, так як застосування греко-римського права виявилось на практиці незручним, оскільки його засади ніяк не прививалися до слов'яно-руських понять. У договорах класифікація злочинів така ж, як і в Руській Правді. Спочатку мова йде про злочини проти життя, потім – проти здоров'я, насамкінець – проти майнових прав. «Стосовно злочинів проти життя, – пише В.В.

Сокольський, – убивства ми зустрічаємо по-вне панування системи помсти. За договором Олега, вбивця повинен померти на місці злочину, за Ігоровим – віддаватися до рук родичів убитого, тобто піддається кровній помсті, згідно з руським правом» [7, с.19]. Але піддається кровній помсті лише вбивця, на родичів це не поширюється, що відповідало поглядам візантійців. На Русі ж таке явище було поширеним – констатує дослідник, нагадуючи як приклад, помсту княгині Ольги за вбитого чоловіка Ігоря. Протилежної думки притримувався тогочасний історик І.Д. Беляєв, який не бачив тут поступки грекам, а вважав цю статтю цілком руською, оскільки у Давній Русі та й в інших слов'янських землях лише вбивця піддавався переслідуванню [23, с.65]. При цьому він посилається на Руську Правду, вказуючи, що у ній нічого не постановлено щодо помсти родичам убитого. На це В.В. Сокольський зауважує: 1) що, крім слов'янських засад, на давньоруське право впливали також германські та норманські елементи. За давньогерманським правом помста майже постійно поширювалася й на родичів убивці. Крім того, поширення помсти на родичів підтверджується літописом, про що вже говорилося. 2) Посилання на Руську Правду нічого не доводить, оскільки положення про кровну помсту належить до пізнішого періоду, коли її дія почала обмежуватися. До того ж Руська Правда говорить тільки про месників, не згадуючи про осіб, на яких поширюється помста. Несправедливою є також думка про те, що розплата позбавленням життя за позбавлення же життя не є притаманною візантійському праву. Дослідник наводить цитати з візантійських законів, які підтверджують його думку [7, с.20].

У роботі аналізується, хто ж міг бути у даному випадку месником? Близькі убитого – як визначається договорами, – це не тільки родичі, а й дружинники, що підтверджується літописом. Таким чином, коло близьких за договорами ширше кола месників, указаних в Руській Правді. У злочинах проти здоров'я та честі також видно поступку візантійцям, – вважає дослідник. У Стародавній Русі поряд з викупом стосовно цих злочинів існувало й право помсти. У договорах – лише викуп [7,

с.22]. Слов'янський викуп майже ніколи не визначався законом, а залежав від згоди сторін. Злочини проти прав майнових, про які мова йде в договорах – це розбій, крадіжка та вимагання [7, с.23-24]. В.В. Сокольський зауважує, що договір Олега відрізняє насильницьке заволодіння чужим майном шляхом фізичного примусу від такого ж заволодіння шляхом психічного примусу. Це взято з римсько-візантійського права, оскільки в пам'ятниках давньоруського права подібне не зустрічається. Він заперечує своєму відомому попереднику і колезі професору права Харківського університету А.Г. Станіславському, який вважав, що у пункті договору мова йде про випадок, коли злочинець, увірвавшись до будинку, шляхом тортур випитує про місцезнаходження цінних речей [24, с.160]. В.В. Сокольський пояснює, що у даному випадку мова йде не про відбирання речей шляхом тортур, а про їх відбирання за допомогою *погроз* застосування тортур [7, с.27].

Договір Ігоря відрізняє замах на грабунок від його здійснення, але не розрізняє фізичного та психічного примусу. Переслідування за психічний примус виявилось неможливим до практичного застосування, і тому було відмінене [7, с.28].

В.В. Сокольський резюмує, що візантійці вплинули на погляди русичів стосовно міжнародного права, так як внесли до нього до цього невідомий останній елемент – поняття міжнародних зобов'язань. На цивільне та кримінальне право, а також на судочинство вони так істотно вплинути не могли, оскільки русичі не хотіли відмовлятися від своїх традицій у цій сфері [7, с.29].

Висновки. Таким чином, у своєму дослідженні В.В. Сокольський всебічно аналізує основні аспекти русько-візантійських договорів, розрізняючи в них елементи міжнародного, державного, кримінального, процесуального та цивільного права. Більшість його умовиводів відбивала передові тенденції в розвитку історії права в тодішній Російській імперії, свої погляди дослідник відстоював у полеміці з багатьма іншими відомими тоді вченими у цій галузі, робив це досить сміливо і доказово, хоча в момент підготовки цієї роботи претендував лише на посаду приват-доцента. Усе

це говорить про те, що дана його розробка не втратила в основних своїх рисах свого значення і донині.

Література

1. Прієшкіна О. Сокольський Володимир Вікторович // Професори Одеського (Новоросійського) університету: Біографічний словник. Т.4. Р.-Я. Вид. друге, доповнене. Одеса: Астропринт, 2005. С. 152.

2. Сокольський Володимир Вікторович // URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%92%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80_%D0%92%D1%96%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

3. Сокольський Володимир Вікторович // URL: <http://library.ruslan.cc/authors/%D1%81%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9-%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80-%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87>

4. Головка О.М., Греченко В.А. Державна історико-правова школа (перша третина XIX ст.) // Право і Безпека. 2013. №4 (51). С. 6—14.

5. Музичко Олександр. Розвиток візантиністики в історіографічному процесі на території Південної України в кінці XIX – на початку XX ст. // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. 2016. Вип. 17. С. 137- 153.

6. Тиктин М.И. Византийское право как источник Уложения 1649 г. и новоуказанных статей: Опыт историко-сравнительного исследования. Одесса: Тип. Штаба окр., 1898. 227 с.

7. Сокольський В.В. О договорах русских с греками (пробная лекция, читанная в Университете св.Владимира для получения звания приват-доцента кандидатом Сокольским) // Университетские известия. 1870. №1. Январь. 29 с.

8. Шлецер. Нестор // Русские летописи на древнеславянском языке. сличенные, переведенные и объясненные Августом Лю-

довиком Шлецером, надворным советником, доктором и профессором Геттинского университета, и кавалером ордена св. равноапостольного князя Владимира 4 степени. Часть II. Санкт-Петербург. В Императорской типографии, у статского советника Даниловского. 1816. Перев. Языкова. – С. 693-694.

9. Каченовский М.Т. О баснословном времени в Российской истории//Ученые Записки Московского Университета. 1833.Ч1.№2-3. С. 274-294.

10. Погодин. О договорах русских князей Олега, Игоря, Святослава с греками // Русский исторический сборник. Т. I. Кн. 4 (1838). С. 98-137. Кн. 3. С. 118-119.

11. Эверс Ф.Г. Древнейшее русское право в историческом его раскрытии. / : Перевод с немецкого / Эверс И.Ф.Г.; Пер.: И. Платонов. – С.-Пб.: Тип. Штаба Отд. корп.вн. стражи, 1835. 447 с.

12. Греченко В.А. Професор С.В. Пахман: життя в науці та наука в житті// Харківський історіографічний збірник. X. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. Вип. 13. С.145-155.

13. Пахман С.В. О судебных доказательствах по древнему русскому праву, преимущественно гражданскому. М.: Университетская тип., 1851. 212 с.

14. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права. — К.; СПб.: Изд. Н. Я. Оглобина, 1900.668 с.

15. Юшков С. В. Общественно-политический строй и право Киевского государства. — М.: Госюридиздат, 1949. 546 с.

16. Котляр М.Ф. Договори Київської Русі з Візантією // Енциклопедія історії України: В 5 т./ Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.- Т.2: Г-Д.– К.:Наук. думка, 2004.С.434.

17. Иловайский Д. И.. Разыскания о начале Руси: вместо введения в русскую историю: с присоединением вопроса о гуннах / соч. Д. Иловайского. 2-е изд., испр. и доп. М. : Тип. бывш. Миллера, 1882. X, 557 с.

18. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка. М.: Русский язык, 1993. Т. 1. С. 106.

19. Котляр М.Ф. Бояри // Енциклопедія історії України: В 5 т./Редкол. В.А. Смолій (голова) та ін- К.:Наук. думка, 2003. Т.1. А-В.С.362.

20. Челядь // Словник української мови: в 11 томах. К : Наукова думка, 1980. Т.11. С. 292.

21. Неволін К. Історія російських гражданських законів.СПб: Типографія Імператорської Академії Наук, 1851.Т.3. 520 с.

22. Ключевський В.О.Курс російської історії.Ч.1// Сочинення:В 9 –ти т.Т.1 / Под ред.. В.Л. Янина; Предисл. и коммент. составили. В.А. Александров, В.Г. Зими́на. М.: Мысль, 1987. 420 с.

23. Беляев И Д. Лекции по истории русского законодательства / [соч.] И. Д. Беляева. - 2-е изд. М. : тип. А. А. Карцева, 1888. -[2], II, 584 с.

24. Станиславський А.Г. О началах ограждения имущественных отношений в древнейших памятниках Русского законодательства // Юридический сборник изд. Д. Мейером. Казань: Тип. Университета. 1855. С. 153 -218.